

І. Оцабрик

ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВИЙ КОМПЛЕКС УКРАЇНИ В УМОВАХ ЕКОНОМІКИ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

Визначено поняття “постіндустріальна економіка”. Проаналізовано оборонно-промисловий комплекс (далі – ОПК) України в сучасних умовах економіки постіндустріального суспільства протягом 2014 – 2017 рр. Досліджено звіт про глобалізацію від Credit Suisseta і Рейтинг Global Firepower 2016, які стали основою для висновків про стан оборонного відомства провідних країн світу. Вивчено законодавчу базу оборонної сфери в Україні, перспективи ОПК та винесено пропозиції щодо покращення його діяльності.

Ключові слова: постіндустріальна економіка, оборонно-промисловий комплекс, глобалізація, гіперконкуренція, державний бюджет, “гібридна війна”, реформування, фінансове оздоровлення галузі.

Сучасний український оборонно-промисловий комплекс у його сучасній формі – це далеко не самостійний цілеспрямовано створений комплекс, а уламок єдиного радянського. Відразу після здобуття незалежності це стало причиною глибокої кризи з багатократним зменшенням виробництва та зайнятості ще з 90-х рр. XX ст. і триває до сьогодні. Необхідно зазначити, що ОПК в Україні є одним із найбільших світових експортерів та навіть виробників продукції військового призначення, але держава не може повноцінно та збалансовано забезпечити необхідною зброєю власні Збройні сили.

За даними Міжнародного інституту дослідження проблем миру в Стокгольмі (SIPRI), останніми роками найбільшим споживачем української продукції військового призначення були Росія (32% у 2016 р., переважно завдяки двигунам), Китай (17%), Таїланд (13%) та В'єтнам (6%). Корпоративна звітність підприємств українського ОПК свідчить, що у 2015 р. з усієї продукції на 13,8 млрд грн 93,1% було реалізовано на експорт. Можна припустити, що більшість колишніх поставок до Росії залишається, нехай і з використанням досконаліших схем, зокрема посередництва компаній із третіх країн. Наприклад, частина двигунів спрямована на російсько-китайські спільні підприємства і формально вважається експортом до КНР, однак фактично може через цю країну потрапляти до Росії. Схемою з обходом підприємствами українського ОПК режиму санкцій на торгівлю продукцією військового призначення називають і постачання відповідних товарів через фірми Молдови.

Доки в українських компаній не буде альтернативних покупців або постачальників певних критично важливих комплектуючих чи матеріалів, так чи інакше з'являтимуться схеми з обходу будь-яких обмежень і заборон.

Якщо говорити про випуск нових, модернізацію та ремонт старих зразків військової техніки для різних родів військ, стає зрозумілим вимушене зосередження саме на ремонті та модернізації. Нещодавно в ДК “Укроборонпром” зазначили, що за сучасного фінансування оборонного замовлення держава здатна закрити лише мінімальні потреби без інвестицій у виробництво та технології. Водночас виробничі можливості концерну, особливо з випуску нових озброєнь, у разі перевищують нинішні видатки

бюджету на їх замовлення. Недофінансування державного оборонного замовлення у 2016 р. при загальному обсягу замовлених робіт із модернізації та ремонту техніки, а також випуску нового озброєння на 4,4 млрд грн становило майже 1 млрд грн.

Аналізуючи звіт про глобалізацію від Credit Suisse, доцільно зазначити, що незважаючи на скорочення бюджету і зменшення розміру, США підтримали свою позицію найсильніших збройних сил у світі, витративши за минулий рік на оборону 601 млрд дол. США. Америка має найбільший повітряний флот у світі (не враховуючи власних 10 авіаносців), загороджувальні гармати військово-морського флоту, багаточисленні та підготовлені людські сили та найбільший у світі ядерний арсенал. Російська Федерація вклала в оборону 84,5 млрд дол. США протягом минулого року, зайнявши друге місце рейтингу за рахунок найбільшого парку танків у світі, другого за величиною парку літаків після США та третього за величиною флоту після США та Китаю. Третю сходинку зайняв Китай, витрачаючи за минулий рік 216 млрд дол. США на оборону. Армію Китаю протягом останніх десятиліть прийнято вважати найбільшою за рахунок чисельності “сирої” людської сили. Країна також має другий за величиною танковий парк після Росії і другий за величиною флот після США, розробляє ряд потенційних ігрових змін у військових технологіях, враховуючи балістичні ракети і літаки п'ятого покоління. Четверту шпальту посіла Японія, яка витратила на свої відносно невеликі збройні сили майже 41,6 млрд дол. США. Японія має 4 авіаносці та четвертий за величиною флот гелікоптерів після Китаю, Росії та США. Наступною, п'ятою у рейтингу, опинилась Індія, яка є однією з найбільших військових держав на планеті та витратила на свою оборону протягом 2016 р. майже 50 млрд дол. США. Вона має найактивнішу людську силу будь-якої країни, крім Китаю і США, на додаток до більшої кількості танків і літаків від будь-якої країни, крім США, Китаю та Росії. Індія також має доступ до ядерної зброї [1].

Відповідно до Рейтингу Global Firepower 2016, де аналізували збройні сили 126 держав, Україна посіла 30 місце в світі та 8 місце в Європі (лідери: Франція, Великобританія та Німеччина). Збройні сили України мають у своєму арсеналі 2 809 танків, 8 217 бойових броньованих машин, 1 302 одиниці самохідної артилерії, 1 669 одиниць ствольної артилерії, 625 реактивних систем залпового вогню, 234 бойові літальні апарати (зокрема 39 винищувачів та 33 ударних вертольоти), один фрегат “Тетьман Сагайдачний”, один мінний тральщик і 3 кораблі “берегової охорони”. Протягом 2016 р. витрати на оборону України оцінено в 4,8 млрд дол. США [2].

Тенденція до збільшення фінансування потреб оборонного відомства в Україні з'явилась лише у 2014 році в зв'язку зі складною ситуацією на Сході. Таким чином, витрати державного бюджету було збільшено у 2014 р. до 27,3 млрд грн. Рада національної безпеки та оборони України в 2015 р. ухвалила рішення про збільшення витрат на безпеку і оборону відповідно до нової Стратегії національної безпеки і оборони та Військової доктрини. Сукупні видатки у державному бюджеті на сектор безпеки і оборони не повинні бути менші за 5% від ВВП (Указ Президента України № 287 від 26.05.2015 р.) [3].

У Законі України “Про Державний Бюджет України на 2016 рік” (зі змінами) загальний ресурс на оборону і безпеку було збільшено проти факту 2015 р. на 26,1 млрд грн або 27,2% і встановлено у сумі 121,3 млрд грн або 5,1% від ВВП [4].

У Законі України “Про Державний Бюджет України на 2017 рік” загальний ресурс на оборону і безпеку держави збільшено проти факту 2016 р. на 13,2 млрд грн і передбачено у сумі 134,5 млрд грн, що складає 5,2% від ВВП [5].

Проаналізуємо досвід реформування Збройних сил провідними країнами Європейського Союзу, а саме:

1. Німеччина. Найбільш актуальними завданнями Збройних сил є місії з вирішення міжнародних конфліктів – вони найбільше вплинули на їх структуру та можливості. Оборонні видатки у 2010 р. в країні становили 5,43 млрд євро, до 2013 р. їх було збільшено до 5,56 млрд євро. Водночас, Парламент ФРН затверджує рішення довгострокової програми закупівлі озброєнь, куди ввійшли: 31 винищувач “Тайфун” (2,8 млрд євро), 405 бронемашин “Пума” (3,1 млрд євро), 5 безпілотних підводних апаратів для розмінування “Сі Фукс” (37,9 млрд євро) та інших видів озброєння та військової техніки нового покоління.

2. Великобританія. В умовах світової фінансової кризи уряд не скорочував затверджені видатки на оборону протягом трьох років (2008 – 2009 фінансовий рік – 34 млрд фунтів стерлінгів, 35,3 млрд – на 2009 – 2010 рр., 36,9 млрд – на 2010 – 2011 рр.). Міністерство фінансів фінансує бойові операції (стаття, яка не входить до бюджету Міністерства оборони) та перерозподіляє кошти, передбачені на фінансування управлінського апарату, на користь забезпечення підготовки бойових підрозділів.

3. Франція. В умовах світової фінансової кризи видатки оборонного бюджету на перерозподіл та модернізацію озброєння та військової техніки (ОВТ) становили 101 млрд євро на рік. Найбільшу в Європі армію (320 тис. військовослужбовців) скоротили до 54 тис. осіб – економія коштів склала 12 млрд євро. Водночас збільшили кількісний склад (на 700 осіб) та видатки спеціальних підрозділів, які задіяні в антитерористичних операціях.

З огляду на події на Сході України, сподіватись на повноцінне державне фінансування та цілковите покриття витрат в оборонно-промисловому комплексі (далі – ОПК) не доцільно [6]. Загалом відчувається зростання інтересу до вітчизняного ОПК із боку зарубіжних підприємств, зокрема збільшуються кількості пропозицій, що можуть бути корисними для українського війська. В останні роки збільшилися ініціативні розробки приватних оборонних підприємств, що можуть бути затребувані в сучасних умовах бойових дій.

Доцільно зазначити, що “панівна група” постіндустріального суспільства, про яку зазначалося раніше, в ОПК готова активізувати українсько-румунське співробітництво у сфері безпеки і оборони та співпраці в напрямку кібербезпеки та кіберзахисту, особливу увагу приділивши питанням протидії гібридній, зокрема інформаційній війні. При чому Міністерство національної оборони Румунії готове надати як практичну, так і політичну підтримку у цьому напрямку.

Бюро Національної безпеки Республіки Польща готове співпрацювати в секторі безпеки і оборони, реформування Збройних сил та інших силових структур і переходу на стандарти НАТО з урахування польського досвіду.

Провідні оборонні компанії Великобританії продемонстрували стратегію реформування ОПК України, де акцентували увагу на необхідності вирішення законодавчих перепон щодо розвинення співпраці, адже іноземні компанії зацікавлені у спільних проектах.

Над стратегією реформування ОПК в Україні працює також Державний Концерн “Укроборонпром”, який вже розробив власний чіткий план щодо подальших дій, що передбачає одночасну роботу у юридичній, технологічній та виробничій площинах, що дозволить інтегрувати ОПК України в світову спільноту, забезпечивши його надійну та високотехнологічну роботу.

Крім того, у минулому році була підписана угода про співпрацю між словацькою компанією Grand Power s. r. o. та ДП “Укроборонсервіс”, що входить до ДК

“Укроборонпром”, у виробництві вогнепальної зброї. Враховуючи членство Словаччини у НАТО та Європейському Союзі, це дозволить направити спільні зусилля на створення нових зразків сучасного вогнепального озброєння за стандартами НАТО та підвищити рівень взаємовигідної співпраці та партнерства із західними партнерами України.

Також у минулому році була підписана угода про співпрацю у виробництві пасивної радіолокаційної станції на потужностях підприємств “Укроборонпром” між турецькою компанією Havelsan Hava Elektronik Sanayi та ДФ “Укрінмаш”, що належить до складу ДК “Укроборонпром”.

Доцільно згадати також про Державну програму реформування та розвитку ОПК України (далі – Програма) – основний середньостроковий план проведення системної реформи. Проект програми має гриф обмеження доступу, оскільки розголошення відомостей про потреби та можливості оборонної промисловості є реальною загрозою національній безпеці України, тим більше в умовах ведення бойових дій. Хоча, запровадження трирічного планування державного оборонного замовлення (далі – ДОЗ), яке нещодавно вперше в історії було прийнято в Україні на 2017 – 2019 рр., є одним із запланованих заходів реформи. Така Програма дасть змогу спростити виробничу та управлінську діяльність підприємств ОПК шляхом затвердження порядку формування ціни на продукцію оборонного призначення, створити підстави для отримання підприємствами кредитів під державні гарантії, зменшити норми відрахувань до державного бюджету з 75% до 35% чистого прибутку підприємств-учасників ДК “Укроборонпром”. Нині Програму реформування та розвитку опрацьовує Секретаріат Кабінету Міністрів України.

Процеси завоювання Україною нових ринків озброєння відбуваються в непростому міжнародному контексті, який безпосередньо впливає на ці процеси. Найголовнішою причиною такого стану є те, що після закінчення “холодної війни” різко загострилась конкурентна боротьба між основними експортерами озброєння, де поки що для України немає місця. Основними ж перешкодами розвитку ОПК в Україні є передусім фінансова слабкість країни, несвоєчасна розробка та прийняття законодавчих актів, що визначають державну оборонну концепцію, та несвоєчасне і поверхневе проведення маркетингу.

Постіндустріальна економіка – це глобальна і національна реальність, яка заснована винятково на знаннях та складається з інформації, послуг та контролю управління у сфері економіки. Особливістю постіндустріальної економіки є знання, енергія і організація – це те, чим володіли та володіють люди [7].

Економіка постіндустріального суспільства, яка заснована на знаннях, відрізняється від попередніх формацій такими ознаками:

– по-перше, більшу частину вартості продуктів та послуг формують саме знання. Цей процес є невідворотним у зв’язку зі зростанням наукомісткості продукції, що виробляється і розвитком ринку інтелектуальних товарів та послуг. Саме інтелектуалізація технологій, які використовуються, забезпечує підвищення продуктивності праці. Як приклад, у промислово розвинених країнах, частка зайнятих в сільському господарстві не перевищує 10%, в матеріальному виробництві – 20%;

– по-друге, в економіці постіндустріального суспільства діяльність, пов’язана з виробництвом, зберіганням, передачею та використанням знань, тісно переплітається з освітньою діяльністю. Починаючи з 60-х років ХХ ст., витрати на освіту фінансуються в основному з державного бюджету на рівні з обороною, охороною здоров’я та соціальним

захистом населення. На сучасному етапі освіта розглядається як форма інвестицій в людський капітал, від якого залежить його якість та успіх;

– по-третє, головною ознакою економіки, заснованої на знаннях, є перетворення працівників, зайнятих виробництвом, передачею і використанням знань, в панівну групу в загальній кількості зайнятих. Чисельність таких груп у промислово розвинених країнах оцінюється по-різному, оскільки залежить від причетності до цієї категорії. Але дослідження засвідчують, що по своїх розмірах вона перевершила групу індустріальних робочих, крім того третина “робочих знань” є зайнятою в економіці США [8].

Глобалізація ринку, зростання кількості компаній, технологічний прогрес – це все призвело до гіперконкуренцію, в якій особливе значення набуває конкурентоспроможність учасників ринку.

Висновки

Україна у 2017 р. визначила три основні шляхи фінансового оздоровлення галузі:

– закладення до бюджету на розвиток ОПК 785 млн грн;
– зменшення норм відрахувань до державного бюджету частини чистого прибутку підприємств ДК “Укроборонпром” (кошти спрямують на розвиток виробничої галузі);
– збільшення обсягу банківських кредитів під державні гарантії до 7 млрд грн (у 2016 р. було виділено 4,35 млрд грн). Продукцію закупають як у державних підприємств, так і у приватних, а кредити видають лише державні банки зі ставкою 19% річних на термін не менше 3-х років;

– внесення змін до законопроекту “Про перелік об’єктів права державної власності, що не підлягають приватизації (щодо деяких об’єктів ОПК)”, де планується включити 67 підприємств ДК “Укроборонпром” у перелік тих, які можуть бути корпоративізовані. Такий крок дозволить залучити на їх розвиток кошти як вітчизняних, так і закордонних інвесторів.

Проте, незважаючи на окремі проблеми та низку труднощів, які переживає на сьогодні Україна, перебуваючи в стані “гібридної війни”, ОПК має всі передумови для значного розширення своїх повноважень в умовах постіндустріальної економіки не лише за рахунок знань, розробок та інновацій, а і за рахунок знань, вмінь та набутого за останні роки досвіду. Доходи від експорту українського озброєння та послуг військового призначення доводять, що продукція українського ОПК переважно відповідає світовому рівню і не поступається своїм аналогам із найбільших країн-експортерів військової техніки.

Стратегія розвитку ОПК – це довгостроковий документ оборонного планування, який має базуватись на аналізі досвіду функціонування сфери протягом тривалого періоду. Досвід українського ОПК до 2014 р. – це спадщина СРСР.

Російська агресія внесла свої корективи і Україна вимушена постійно змінювати підходи та шукати ту модель розвитку, яка є більш прийнятною з урахуванням існуючих ресурсів та політичної ситуації загалом.

На сьогодні Україна проводить реформи, вивчає міжнародний досвід, адаптує його до українських реалій, іншими словами, створює підґрунтя для розробки довгострокової стратегії розвитку ОПК. Чинне законодавство у цій сфері потребує істотних змін – не лише у частині удосконалення системи планування у секторі безпеки й оборони, ОПК, а і системи державного стратегічного планування, як це і передбачено Концепцією розвитку сектору безпеки і оборони України, Воєнною доктриною та Стратегією національної безпеки і оборони України.

Важливо, що саме зараз Міністерство оборони України розробляє основні напрями розвитку ОВТ. Програма потребує коригування, оскільки у 2016 р. була

катастрофічно недофінансована. Це має стати вектором на найближчі десятиліття для ОПК, бо може дати поштовх підприємствам для створення нових виробництв.

Список використаної літератури

1. Сайт Державної казначейської служби України. URL : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/index>.
2. Економічна енциклопедія : у 3 т. Т. 3. / редкол. : С. В. Мочерний. К. : Видавничий центр “Академія”, 2002. С. 952—963.
3. Про Державний Бюджет України на 2017 рік : Закон України (зі змінами). URL : <http://www.mil.gov.ua>.
4. Стратегії національної безпеки і оборони : Указ Президента України № 287 від 26.05.2015 р. URL : <http://www.mil.gov.ua//287.html>.
5. Про Державний Бюджет України на 2016 рік : Закон України (зі змінами). URL : <http://www.mil.gov.ua>.
6. Нова парадигма влади: Знання. Багатство. Сила. К. : Видавничий центр “Наукова думка”, 2008. С. 55—99.
7. Звіт про глобалізацію від Credit Suisse. URL : <http://www.credit.suisse.com/org>.
8. Рейтинг Global Firepower 2016. URL : http://www.global.fire.power_2016.com.

*Стаття надійшла до редакції 05.03.2018
Схвалена до друку редколегією 23.03.2018*

I. Otsabryk

THE DEFENSE INDUSTRIAL COMPLEX OF UKRAINE IN AN ECONOMY OF POSTINDUSTRIAL SOCIETY

The term of “postindustrial economy” was defined. The DIC of Ukraine was analyzed in the current economic conditions of postindustrial society during 2014 – 2017 years. The report about globalization was explored from Credit Suisse and Rating of Global Firepower 2016, which became the basis for conclusions about the state of the defense department of leading countries. The legislative base of the defense sector in Ukraine and prospects of the defense industry were studied, and suggestions for improving its operations were made.

Key words: postindustrial economy, the defense industrial complex, globalization, hypercompetition, the state budget, “hybrid warfare”, reforming, financial recovery of industry.